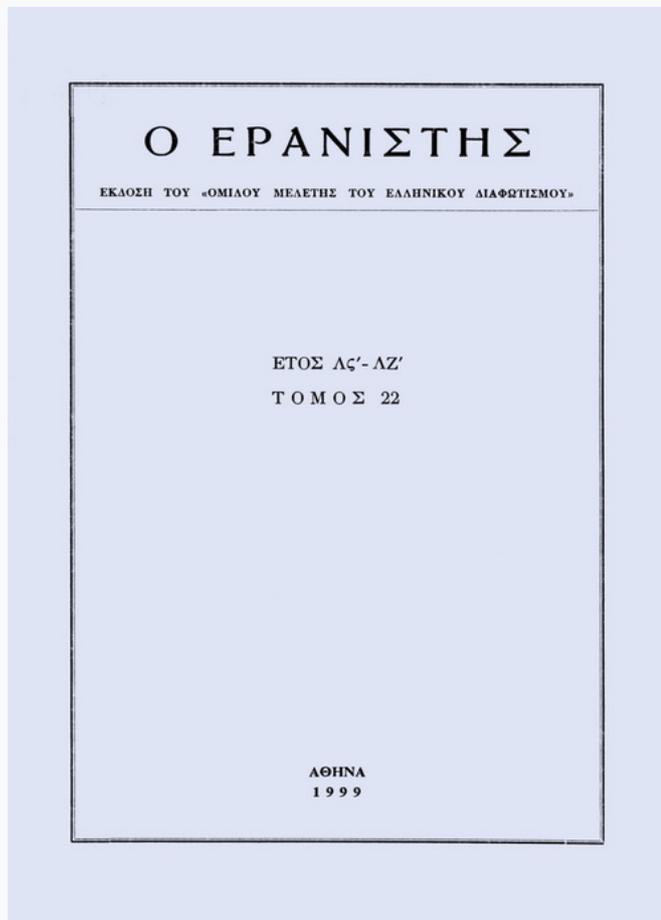

The Gleaner

Vol 22 (1999)

Μαρτυρίες αναφορικά με τη χρονολόγηση γεγονότων του βίου του ιατροφιλοσόφου Γεώργιου Σακελλάριου

Χαρίτωνα Καρανάσιος

doi: [10.12681/er.184](https://doi.org/10.12681/er.184)

To cite this article:

Καρανάσιος Χ. (1999). Μαρτυρίες αναφορικά με τη χρονολόγηση γεγονότων του βίου του ιατροφιλοσόφου Γεώργιου Σακελλάριου. *The Gleaner*, 22, 117–135. <https://doi.org/10.12681/er.184>

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΙΑΤΡΟΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΤΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ τοῦ Γ. Σακελλάριου εἶναι γενικῶς γνωστά, ἂν καὶ πλήρης μονογραφία γι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει.¹ Μερικὲς λεπτομέρειες θὰ παραμείνουν ἀγνωστες λόγῳ ἔλλειψης πηγῶν, ἡ ἔρευνα ὅμως τοῦ ὑπάρχοντος λογοτεχνικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ του ἔργου θεωρεῖται ἀπαραίτητη γιὰ τὴ συνολικὴ ἀποτίμηση τῆς προσωπικότητάς του καὶ τῆς συμβολῆς του στὴν κοινωνικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ἐξέλιξη στὴν Κοζάνη ἀλλὰ καὶ στὸν εὐρύτερο ἑλληνικὸ χῶρο. Τὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὸν βίον τοῦ Σακελλάριου ἀντλοῦνται ἀπὸ αὐτόγραφους κώδικές του καὶ ἀπὸ κτητορικὰ σημειώματά του ἐντύπων τῆς προσωπικῆς του βιβλιοθήκης, ποὺ φυλάσσεται ἀπὸ τὸ 1961 στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης² μετὰ ἀπὸ τὴ γνωστὴ δωρεὰ τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σακελλάριου ἀπὸ μέρους τῶν ἀδελφῶν Εὐαγγέλου Διάφα,³ καθὼς καὶ ἀπὸ κώδικες ἐγγράφων καὶ σημειώματα ἐντύπων τῆς παραπάνω βιβλιοθήκης.

1. Τὶς πρωιμότερες ἀναφορὲς γιὰ τὸν Σακελλάριο ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ Χ. Μεγδάνης, *Περὶ τῆς ἀρχῆς, προόδου καὶ τῆς νῦν καταστάσεως τῆς ἐν Κοζάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς...* στὸ τεῦχος Ἑλληγία... [Βιέννη 1820], σ. 64, 67, ἐνῶ τὴν πρώτη σύντομὴ βιογραφία ὀφείλουμε στὸν Κ. Α. Γουναρόπουλο («Κοζανικά», *Παιδῶρα* 22 [1872] 557-558), ὁ ὁποῖος γνώριζε καὶ λεπτομέρειες ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διασταυρωθοῦν ἀπὸ ἄλλες πηγές. Τὸν Γουναρόπουλο χρησιμοποιοῖ ὁ Π. Ν. Λιούφης, *Ἱστορία τῆς Κοζάνης*, Ἀθήνα 1924, σ. 292-296 προσθέτοντας καὶ μερικὰ νέα στοιχεῖα. Βλ. ἀκόμη Β. Πασχαλίδης, *Ὁ ἱατροφιλόσοφος Γ. Σακελλάριος ὁ Κοζανίτης*, Ἀθήνα 1993. Λεπτομέρειες γιὰ τὴ χρονολόγηση μετοικεσιῶν παραθέτει ὁ Β. Σαμπανόπουλος, «Οἱ μετοικεσίες τοῦ ἱατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλάριου», *Ἐπιμειαιὰ* 1 (Μάιος 1982) 41-52 (στὸ ἐξῆς *Κατάστιχο*) ὅπου καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία. — Γιὰ τὰ τυπωμένα ἔργα τοῦ Σακελλάριου βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci. - 1800)*, τ. 1, Ἀθήνα 1994, ἀριθμ. 592, 5184, Δ. Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 1, Ἀθήνα 1939, ἀριθμ. 954 καὶ Ν. Π. Δελιαλῆς, *Κατάλογος ἐντύπων τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης*. Α', *Θεσσαλονίκη* 1948, ἀριθμ. 597, 752, 753.

2. Στὸ ἐξῆς ΔΒΚ.

3. Στὸ Ἄρχειο Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ σώζεται ἀντίγραφο δακτυλογραφημένο τῆς ἀπόφασης τῶν ἀδελφῶν Ἀθανασίου, Πανσανία καὶ Ματιῶς γιὰ τὴν ἀνωτέρω δω-

Τὰ βιβλία τῆς δωρεᾶς τῶν ἀδελφῶν Εὐαγγέλου Διάφα καταλαμβάνουν στο βιβλίο εἰσαγωγῆς τῆς ΔΒΚ τοῦ ἔτους 1961 τοὺς ἀριθμοὺς 190 μέχρι 679 (= 489 τίτλοι). Μεταξὺ τῶν βιβλίων τῆς δωρεᾶς περιλαμβάνονται καὶ μερικὰ ποὺ ἀνῆκαν στοὺς ἀδελφοὺς Διάφα, καθὼς φέρουν ἔτος ἔκδοσης μεταγενέστερο τοῦ ἔτους θανάτου τοῦ Σακελλάριου (1838). Περὶ τὰ 300 ἔντυπα εἶναι ἰατρικὰ ξενόγλωσσα βιβλία (γερμανικά, λατινικά, ἐλάχιστα γαλλικά), γεγονός ποὺ καταδεικνύει τὸ εὖρος τῶν ἰατρικῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς κατάρτισης τοῦ Σακελλάριου.⁴ Σημαντικὴ εἶναι ἡ ὑπαρξὴ βιβλίων ξένης βιβλιογραφίας, τὰ ὁποῖα ὁ Σακελλάριος χρησιμοποίησε ὡς πρωτότυπα γιὰ τὶς ἐλληνικὲς μεταφράσεις στοὺς αὐτόγραφους κώδικές του. Πρόκειται γιὰ τὰ ἀκόλουθα ἔργα:⁵ John Brown, *System der Heilkunde*, Christoph Wilhelm Hufeland, *System der <praktischen Heilkunde>*, τοῦ ἴδιου, *Über Natur...*, τοῦ ἴδιου, *Ideen über Pathogenie*, Joseph Frank, *Observationes*, τοῦ ἴδιου, *Erläuterungen der...*, τοῦ ἴδιου, *Handbuch der Toxicologie*, Johann Peter Frank, *De curandis hominum*, τοῦ ἴδιου, *Biographie des D. Johann*, τοῦ ἴδιου, *System einer...*, τοῦ ἴδιου, *Interpretationes clinicae*.⁶ Δυστυχῶς τὰ βιβλία τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σακελλά-

---

ρεᾶ πρὸς τὸν Δῆμο Κοζάνης εἰς μνήμην τῆς ἀδελφῆς των Ἄννας Θρασοῦ. Πασχαλίδης, με ἡμερομηνία 15.8.1961. Οἱ ἀδελφοὶ Διάφα δώρησαν στὴ ΔΒΚ ἄλλα 182 βιβλία τὸ 1962 ἀπὸ τὴν προσωπικὴ τους βιβλιοθήκη (Βιβλίο Εἰσαγωγῆς ΔΒΚ 1962, ἀριθμ. 213-395). — Στὸ Ἄρχειο Σακελλάριου σώζεται ἐπίσης αὐτόγραφο τεύχος τοῦ Σακελλάριου με λίστα τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης του.

Γιὰ τὴν περιγραφή τῶν αὐτογράφων τοῦ Σακελλάριου βλ. Α. Σιγάλας, Ἐκ τῆν πνευματικῆν ζωὴν τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Α. Μακεδονίας. Α' Ἄρχεια καὶ βιβλιοθήκαι, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 111-113 (= Παράρτημα Δ' τόμου Ἐπετηρίδος Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης). Στὴν τελευταία ἐργασία δὲν καταγράφονται ὅλοι οἱ κώδικες τοῦ Σακελλάριου. — Γιὰ τὰ χειρόγραφα τοῦ Σακελλάριου βλ. ἐπίσης Σπ. Λάμπρος, «Ἔργα Γεωργίου Σακελλάριου τοῦ ἐκ Κοζάνης», *Νέος Ἑλληνομνημίων* 10 (1913) 353-354.

4. Τὰ βιβλία τῆς δωρεᾶς τῶν ἀδελφῶν Διάφα φέρουν στὸ ἐσωτερικὸ μέρος τοῦ μπροστινοῦ ἐξώφυλλου λευκὸ χαρτάκι με τὰ ἀρχικὰ Β.Α.Δ. (= Βιβλιοθήκη ἀδελφῶν Διάφα) καὶ ταξινόμικὸ ἀριθμὸ.

5. Πρβλ. Χ. Καρανάσιος, «Τὰ ἰατρικὰ ἔργα τοῦ ἰατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλάριου βάσει τῶν αὐτογράφων χειρογράφων του στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης», στὸν τόμο *Ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη στὸν ἐλληνικὸ χῶρο 18ος-19ος αἰ.*: Ἀθήνα 1998, σ. 347-361.

6. Ἄλλοι τίτλοι ἔχουν ὡς ἐξῆς (ὅπως ἀναγράφονται — με λάθη — στὸ βιβλίο εἰσαγωγῆς): Α. F. Fourcroy, *Philosophie chimique*, Joseph Quarin, *De cupandis febribus*, Phil. Carol Hartman, *Pharmacologia dynamica*, H. D. Gaubio,

ριου είναι ανακατωμένα με άλλα ξενόγλωσσα, δὲν ἔχουν περιγραφεῖ, οὔτε ταξινομηθεῖ, ἔτσι ὥστε ὁ ἐντοπισμὸς τους εἶτε νὰ ἐπαφίεται στὴν τύχη εἶτε νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ χρονοβόρος.⁷ Ἀπὸ πρόχειρη προσωπικὴ ἔρευνα κατέστη δυνατὸν νὰ ἐντοπιστοῦν μερικὰ ἔντυπα τοῦ Σακελλάριου μὲ δικὰ του ἄγνωστα μέχρι σήμερα ex libris καθὼς καὶ ἀναφορὲς σὲ τόπο καὶ χρόνο. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐντύπων, καθὼς αὐτὸ καταδεικνύει τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὰ ἐργαλεῖα δουλειᾶς τοῦ ἱατρο-φιλοσόφου.

Γιὰ τὸν Γεώργιο Σακελλάριο διαθέτουμε βέβαιες πληροφορίες γιὰ τὰ ἔτη γέννησης —ἀκριβέστερα βάφτισης— καὶ θανάτου. Γεννήθηκε καὶ πέθανε στὴν Κοζάνη, στὴν ὁποία ὅμως ἔζησε μικρὸ μέρος τῆς ζωῆς του, καθὼς ὑπῆρξε πληθωρικὴ προσωπικότητα. Διετέλεσε στρατιώτης, ἔμπορος, φιλόσοφος, ἱστορικός, λογοτέχνης καὶ γιατρός, ἓνα εἶδος homo universalis ἢ περιπλανώμενου λογίου, ὀργώνοντας ὀλόκληρο τὸν χῶρο τῆς ΝΑ Εὐρώπης ἀπὸ τὴ Βιέννη μέχρι τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὴν Ἀλβανία μέχρι τὴ Θεσσαλονίκη.

Σύμφωνα μὲ τὸν κώδικα γεννήσεων 2 (1759-1851) τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, ὁ Σακελλάριος βαφτίστηκε τὸν Μάρτιο τοῦ 1767 μὲ ἀνάδοχο τὸν Γεώργιο Δημισκί. Στὸν ἀνωτέρω κώδικα (σ. 26) ἀναγράφεται: *ἐβαπτίσθη ὁ Γεώργιος τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλ[αρίου] / ἀνάδοχος ὁ γεώργιος δημοσκίς*. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πιθανῶς γεννήθηκε στὶς ἀρχὲς αὐτοῦ τοῦ ἔτους, ἢ —λιγότερο πιθανὸ— τέλος τοῦ 1766, καθὼς ὑποθέτουμε ὅτι παλιότερα ἢ βάφτιση τελοῦνταν σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα

Institutiones pathologicae, David Gaubio, *De methodo... formulas*, Tmka Wenceslai, *De diabete commentarius*, Celsi Corn, *De medicina*, Anton Haende, *Ratio medendi*, Dominicus Cotunnus, *Ischiade nervosa*, Jadocus Lommius, *Observationum medicinalium*, Basthlud. Tralles, *De usu vesicantium*, Rudolph Augustus Vogel, *Corporis humani*, Joseph Jakob Plenck, *Chirurgis*, τοῦ ἴδιου, *Anfangsgründe ...*, τοῦ ἴδιου, *Chirurgische ...*, *Rohrbuch A. der Nosologie*, Martin Victor, *Notions d'histoire générale*, Carl Werner, *Apologie des Brownischen*. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ὑπαρξὴ τοῦ βιβλίου Carl Aler. Ferdin. Klute, *Versuch einer Darstellung des animalischen Magnetismus als Heilmittel, Erster oder theorethischer Theil*, Βιέννη 1815 (ἀριθμ. εἰσ. 592/61, Β.Α.Δ. 297). Στὴ σ. τίτλου ὑπάρχει ex libris τοῦ Σακελλάριου.

7. Αἴτησή μας πρὸς τὴ ΔΒΚ — *Ἰνστιτούτο Βιβλίων καὶ Ἀνάγνωσης* (5.1. 1998) γιὰ ἐντοπισμὸ, ταξινόμηση καὶ περιγραφή τῶν ἐντύπων τῆς βιβλιοθήκης Σακελλάριου καθὼς καὶ γιὰ συγγραφή μονογραφίας γιὰ τὸν Σακελλάριο ἀπερρίφθη (παρόμοια τύχη εἶχαν αἰτήσεις μας γιὰ τὴν περιγραφή τῶν χειρογράφων τῆς ΔΒΚ, τὴν ἱστορία τῆς ΔΒΚ, τὴν περιγραφή ἀκαταλογογράφων ἐντύπων τῆς ΔΒΚ, τὴν ἐκδόση τῆς ἀλληλογραφίας τῆς Μητροπόλεως Σερβίων καὶ Κοζάνης κ.ἄ.).

μετά τή γέννηση.⁸ Τò έτος γέννησής του (1767) έπιβεβαιώνει έμμεσα καί αὐτόγραφο σημείωμα τοῦ Σακελλάριου τόν Αὐγούστο τοῦ 1836, στό ὁποῖο δηλώνει ὅτι τότε ἦταν 70 ἐτῶν: "Ετει ,αωλς' τῆς ἡλικίας μου 70 Αὐγούστου δ'..."⁹ Βάσει σημειώματος τοῦ κώδ. έπισκοπῆς Σερβίων καί Κοζάνης 1768-1826, φ. 38, ὁ θάνατος τοῦ πατέρα του Κωνσταντίνου τοποθετεῖται πρὸ τῆς 14.6.1776, ὅταν ὁ Γεώργιος ἦταν μόλις 10 ἐτῶν, καί εύρισκόταν ὁπωσδήποτε στήν Κοζάνη.¹⁰

Ἐπίσης, ὁ Σακελλάριος ὑπῆρξε, κατά τόν Μεγδάνη,¹¹ μαθητής τοῦ Ἀμφιλόχιου Παρασκευᾶ.¹² Πιθανῶς ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα προηγουμένως

8. Ὁ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 14 δέχεται ὡς έτος γέννησης τὸ 1765 υἰοθετώντας τήν ἀνεκμηρίωτη πληροφορία τοῦ Γουναρόπουλου (ὁ.π., σ. 557), καί ὑποθέτοντας πιθανῶς ὅτι ὁ μικρὸς Γεώργιος θά πρέπει νά γεννήθηκε ἑννέα μῆνες μετά τόν γάμο τῶν γονέων πού πιθανῶς τελέστηκε στίς ἀρχές τοῦ 1765, καθῶς τὸ προικοσύμφωνό τους φέρει ἡμερομηνία 16 Ἰανουαρίου 1765 (προσωπικό ἀρχεῖο Πασχαλίδη). Ἡ μεσολάβηση ἕως χρονικῆς διάρκειας 16 μηνῶν ἀπὸ τῆς γέννησης μέχρι τῆς βάφτισης πρέπει νά θεωρηθεῖ ἀπίθανη. — Ἐκδοση καί πανομοιότυπο τοῦ προικοσυμφώνου στό Κ. Ξηραδάκη, «Τὸ προικοσύμφωνο τοῦ Κωνσταντίνου Ἰωάννου Σακελλάριου πατέρα τοῦ γνωστοῦ ἱατροφιλοσόφου καί λογίου τοῦ περασμένου αἰῶνα Γεωργίου Σακελλάριου», Ἐπιμειαικά 28, έτος 41 (Ἰούνιος 1992) 70-77 καί Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 93-102. Ἡ ἔκδοση στίς δύο τελευταῖες ἐργασίες δέν εἶναι διπλωματική οὔτε ὁμως καί φιλολογική ἀλλὰ ἐμπειρική (ἐπιλεκτική διόρθωση λαθῶν χωρὶς συγκεκριμένα κριτήρια, σύγχυση στή στίξη). Καί στίς δύο περιπτώσεις ἀπουσιάζουν βασικά στοιχεῖα μιᾶς ἔκδοσης, δηλαδή περιγραφή τοῦ ἐγγράφου, δήλωση σελίδων-φύλλων, ἀριθμηση καί χωρισμός στίχων, καθῶς καί κριτικό ὑπόμνημα. Ἀμέσως παρακάτω παρατίθενται διορθώσεις μερικῶν λαθῶν τῆς Ξηραδάκη, ὁ.π. (= Ξ). Ἡ ἀρίθμηση εἶναι δική μου βάσει τοῦ πανομοιότυπου, ἐνῶ ἡ διόρθωση δηλώνεται μὲ πλάγια γράμματα: φ. 1 *συνάμα* (συνάψας Ξ, Πασχαλίδης [= Π]), φ. 1^v 1 *νάχι* (νάχη Ξ), 2 *ἄσπρα* (γρ. Ξ), 4 *ἀσλάνια* (κενὸ Ξ, στό κείμενο *αελλ*), 5 *εἰς* (διὰ Ξ, Π), 19 *τζηντιόνια* (τζηντόνια Ξ, τζηντόνια Π), φ. 2 1 *μέλιον* (μίλιον Ξ, Π), φ. 2^v 7 *λεγήρι* (κενὸ Ξ, λείνι Π), 8 *αἰ*, *δωρεαί* (ὡς, δωρεὰ Ξ, Π), 8 *ματζιάρικα* (κενὸ Ξ, ὀρθῶς ὁ Π), 8 *103 ἄσπρα* 045320 (103 45320 Ξ, Π), 11 *ιερεὺς* (ιατρὸς Ξ, Π), 14 *διμοσκῆς* (κενὸ Ξ, ὀρθῶς Π), 15 *αρμενον* (κενὸ Ξ, αρμένης Π), 17 *Ἰωάννης Λούτας* (κενὸ Ξ, Π). Ὁ Πασχαλίδης διορθώνει μερικὰ λάθη τῆς Ξηραδάκη, τήν ὁποία δέν μνημονεύει πουθενά, ὑποπίπτει ὁμως σὲ νέα.

9. Κώδ. Γ. Σακ. Ιζ', φ. 45.

10. Β. Σαμπανόπουλος, «Οἱ ἐμπορικὲς δραστηριότητες τῆς οἰκογένειας Σακελλάριου τῆς Κοζάνης στήν Κεντρική Εὐρώπη τόν 18ο αἰῶνα», *Πρακτικά τοῦ Ἰον Συνεδρίου ἀποδήμων*, Κοζάνη 1993, σ. 90, σημ. 24.

11. Ὁ.π., σ. 67.

12. Γιά τόν Ἀμφιλόχιο βλ. Ἀ. Χ. Μέγας - Ν. Π. Δελιαλῆς, «Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶς. Συμβολή στήν ἱστορία τῆς Κοζάνης κατά τόν 18ο αἰῶνα», *Μακεδονικά* 5 (1961-1963) 415-437.

κοντά στον Καλλίνικο Ιεροδιάκονο,¹³ ο οποίος από το 1774 μέχρι πιθανώς το 1778 δίδασκε ιδιωτικά (μερικώς διδάσκαλος) στην οίκία του Ίωάννη Σακελλάριου, παππού του Γεωργίου. Ο Αμφιλόχιος δίδαξε, σύμφωνα με τον κώδ. έγγρ. ΔΒΚ 176, από τις 18 Σεπτεμβρίου 1782 μέχρι και το 1793 —σύμφωνα με τον Μεγδάνη, με ένα διάλειμμα έπτά μηνών το 1795 μέχρι το 1797— στην ανώτερη βαθμίδα του Έλληνικού Μουσείου (Σχολείο Παρούνη, 1776-1797/9), το οποίο δέν πρέπει να ταυτιστεί με το Σχολείο της Κομπανίας αλλά με το σχολείο που ελεγχόταν από τις τοπικές αρχές της Κοζάνης.¹⁴ Τον Ίανουάριο του 1780 ο Σακελλάριος εύρίσκεται όπως σδήποτε στην Κοζάνη βάζει ένός δικού του ex libris στο έντυπο *Περί Καθηρόντων* του Νικολάου Μαυροκορδάτου (Βουκουρέστι 1719).¹⁵ Στο σημείωμα αναφέρεται στη σ. τίτλου: (ζνω ζα) γεωργίου κωνσταντίνου (κάτω ζα) 1780 Ίανουαρίου α΄, αρχίσαμεν να κάμνωμεν ανάρνωσιν την παροῦσαν *Περί Καθηρόντων βίβλον*. Στο πφ. Ι: 1779 | εκ τῶν τοῦ γεωργίου κωνσταντίνου Ιωάννου Σακελλαρίου... Μία επί πλέον μαρτυρία για την παραμονή του Σακελλάριου στην Κοζάνη το 1779 παρέχει το αυτόγραφο σημείωμά του στον κώδ. ΔΒΚ 51, φ. 171^v, στο οποίο αναγράφεται: 1779 νοεμβρίου άντεγράφη ή παροῦσα λογική και / παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου Ιωάννου σακελλαρίου εν κοζάνη.

Στη ΔΒΚ έντόπισα άκαταλογράφητο και άταξιόμητο έντυπο (Β.Α.Δ. 47, άριθμ. εισ. 284/61) με τις κωμωδίες του Άριστοφάνη (Φλωρεντία 1525).¹⁶ Στο πφ. Ι του έντύπου υπάρχουν ex libris του Ίωάννη Σακελ-

13. Μεγδάνης, ό.π., σ. 64.

14. Βλ. Χ. Καρανάσιος, «Η Σχολή της Κοζάνης κατά τον 18ο αϊ. βάζει χειρογράφων, έγγράφων και έντύπων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», *Πρακτικά του Συνεδρίου «Νεοελληνικός Διαφωτισμός»*, Κοζάνη 8-10 Νοεμβρίου 1996 (όπό έκδοση). — Ο χαρακτήρας του Μουσείου υπήρξε όπως σδήποτε συντηρητικός με έμφαση στη γλώσσα, τά φιλολογικά, φιλοσοφικά και θεολογικά μαθήματα, ένώ θά πρέπει να διδάσκονταν και τά μαθηματικά. Ο συντηρητικός Αμφιλόχιος, μαθητής του Μπαλάνου Βασιλόπουλου, υπήρξε κατά τον Μεγδάνη σφοδρός πολέμιος τών νεωτερικών άντιλήψεων του Βούλγαρη, και δίδαξε λογική, φιλοσοφία, ρητορική, μαθηματικά.

15. Δελιαλής, ό.π., άριθμ. 570. Λεπτομερής περιγραφή του έντύπου στο Χ. Καρανάσιος, *Έκδόσεις και χειρόγραφα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (1707-1832)*, Κοζάνη 1996, σ. 14-15, άριθμ. 30.

16. Άπό το έντυπο που είναι άκέφαλο και κολοβό σώζονται μόνο τρείς από τις ένδεκα άριστοφανικές κωμωδίες (Πλοῦτος, Νεφέλαι, Βάτραχαι), τις όποιες περιέχει ή άνωτέρω έκδοση. Άκέραια ή έκδοση στο Δελιαλής, ό.π., άριθμ. 35. — Το έντυπο φέρει μεταγενέστερη στάχωση του τελευταίου τετάρτου του 16ου αϊ. Τά μπροστινά πφφ φέρουν ύδατόσημο που ταυτίζεται με τον άριθμ. 982 (έτος 1587, 1588)

λάριου, παπποῦ τοῦ Γεωργίου, τοῦ Κωνσταντίνου, πατέρα τοῦ Γεωργίου, καθὼς καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Γεωργίου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ἔντυπο κληρονομήθηκε ἀπὸ τὸν παπποῦ στὸν γιὸ καὶ μετὰ στὸν ἑγγονὸ Γεώργιο, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ κατωτέρω σημείωμα φαίνεται ὅτι τὸ ἐνέταξε στὴ βιβλιοθήκη του τὸ 1783, μελετώντας Ἀριστοφάνη σὲ ἡλικία 16 ἐτῶν: (πφ. 1) καὶ τότε ξὺν τοῖς ἄλλοις πέφυκε πον τοῦ ἰωάννου / δημοτηρίου σακελλαρίου / σακελλαρίου / ἐκ τῶν τοῦ δημοτηρίου ἰωάννου / ἐκ τῶν τοῦ (διαγραμμένο) Γεωργίου / ἐκ τῶν τοῦ Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίου / ἐν ἔτει ἡπαγ' νοεμβρίου κβ' / ἐν Κοζάνη. | *ex libris Georgii Constantini Sacelarii* | *in anno 1783 in Cozane* / Σακελλαρίου. Τὸ παραπάνω σημείωμα ἀποτελεῖ τὴν τελευταία γνωστὴ μαρτυρία γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Σακελλάριου στὴν Κοζάνη, πρὶν ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Πέστη (terminus post quem γιὰ τὴ μετάβαση στὴν Πέστη).

Πότε ἀκριβῶς ἀποφοίτησε ὁ Σακελλάριος ἀπὸ τὸ Μουσεῖον καὶ ἔφυγε γιὰ τὴν Πέστη καὶ πόσο παρέμεινε ἐκεῖ δὲν εἶναι γνωστό. Βέβαιο εἶναι ὅτι ἀναχώρησε, ὅπως ἀναφέρθηκε, μετὰ τὸ 1783, καὶ πρὶν τὶς 5.7.1786, καθὼς στὸν κώδ. ΔΒΚ 108, φ. 44^v, γράφει ὁ ἴδιος: *Γέγραπται μοι ἔτει ἡπαγς' ἰουλίου ε' / ἐν Πέστα*. Ὁ Σακελλάριος ὅπωςδήποτε ταξίδευε συνεχῶς, ἡ ἀντιγραφή ὅμως τοῦ ἀνωτέρω κώδικα, ὁ ὁποῖος περιέχει φιλοσοφικὰ ἔργα (Συμῶν Σηθ *Περὶ χρείας τῶν οὐρανίων σωμαίων*, Ἐρμίου *Διασπορὸς τῶν ἐξ ὄφιλοσόφων*, Μάξιμου Τυρίου *Ὅτι ἀδύνατον εἶναι τὴν ὕλην ἀγέννητον*), εἶναι ἐνδειξη ὅτι σπουδάζει συστηματικὰ ἢ τουλάχιστον ἀσχολεῖται μὲ φιλοσοφικὰς σπουδὰς στὴν Πέστη, γεγονός πού δηλώνει μόνιμη παραμονὴ ἐκεῖ. Ἡ 5.7.1786 ἀποτελεῖ terminus ante quem γιὰ τὴ μετάβασή του στὴν Πέστη. Ἡ ἐνδειξη τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν μετατρέπεται σὲ βεβαιότητα βάσει ἐνὸς ἀταξινόμητου καὶ ἀκαταλογογράφου ἐντύπου, τὸ ὁποῖο ἐντόπισα ἐπίσης μεταξὺ τῶν διάσπαρτων βιβλίων τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ (Β.Α.Δ., ἀριθμ. εἰς. 609/61). Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο A. Kreil's, *Handbuch der Logik für seine Zuhörer*, Βιέννη 1789 (= Ἐγχειρίδιο Λογικῆς γιὰ τοὺς ἀκροατές του). Στὴ σελίδα τίτλου καὶ στὸ πφ. Η ὑπάρχει *ex libris*

τοῦ Al. Mares, *Filigranele hirtie intrebuintate in tarile române in secolul al XVI-lea*, Βουκουρέστι 1987.— Τῆς ἔκδοσης τῶν κωμωδιῶν προηγεῖται τὸ ἔργο *Ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου Ἡφαιστίου ἐπιτομὴ τῶν ἐννέα μέτρων*, μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει τὸ ἐξῆς κτητορικὸ σημείωμα τοῦ 16ου αἰ.: κ(αι) τότε τὸ βιβλίον σὺν ἄλλοις ὑπόχει ἰερακος τοῦ μεγάλου λογοθέτου τῆς μεγ(ά)λης ἐκκλησ(ίας) | κ(αι) τῶν ὄντως φίλ(ων). Στὴ συνέχεια ἀπὸ χέρι πιθανῶς τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰ.: πῦν δὲ μαξιμον κ(αι) τῶν φίλ(ων) ἴσως καὶ τῶν ἐχθρῶν.

τοῦ Σακελλάριου. Στὴ σ. τίτλου: *Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίου*. Στὸ πφ. II: *Ex libris Georgii Sacelarii / Medicinae Doctoris*. Στὸ πφ. II^v ἀναφέρει ὁ ἴδιος ποῦ καὶ πότε χρησιμοποίησε τὴν ἀνωτέρω ἔκδοση: *Αντωνίου Κράϊλ διδάσκαλον τῆς / φιλοσοφίας ἐν τῇ Βασιλικῇ / Ἀκαδημίᾳ τῆς Πέστ(ης) / ΕἴΓΧΕΙρήδειον / τῆς Λογικῆς / ὅπερ κ(αι) ἐδιδάχθην παρὰ τοῦ ἰδίου / συγγραφέ(ως) ἔτει 1789^ο ἐν πέστα*. Ἡ ἀνωτέρω Λογικὴ τοῦ Kreil ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ὅτι ὁ Σακελλάριος σπούδασε φιλοσοφία στὴν Πέστη (Βασιλικὴ Ἀκαδημία) κοντὰ στὸν Α. Kreil.

Τὸ ἔτος 1791 συναντοῦμε τὸν Σακελλάριο μὲ βεβαιότητα στὴν Πέστη, ὅταν μεταφράζει τὸ ἔργο *Théorie des songes* ἀπὸ τὰ γαλλικὰ —στὰ ἑλληνικὰ *Θεωρία τῶν ὄνειράτων*. Τὸ πρωτότυπο πιθανῶς εἶναι τὸ ὁμώνυμο ἔργο τοῦ Ζ. Richard (*Théorie des songes*), ποῦ περιέχεται στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Σακελλάριου.¹⁷ Ἡ μετάφραση περατώνεται στίς 23.8.1791 βάσει τῶν αὐτόγραφων σημειωμάτων τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ε (Σιγ. 8) ποῦ περιέχει τὸ ἔργο. Στὸ φ. 109^v στὸ τέλος τοῦ κώδικα ἀναγράφεται: *Εἴληφε πέρας ἡ μετάφρασις αὐτῆ ἐν μηνὶ ἀγούστου (sic) κγ' ,αψ'α' ἐν πέστα*. Στὸ φ. 110^v: *Θεωρία τῶν ὄνειράτων / Μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἀπλοελληνικὴν / Διάλεκτον παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου Μακεδῶνος / ἐν ἔτει ,αψ'α' ἐν μηνὶ ἀγούστῳ / ἐν τῇ Πέστα τῆς Οὐγγαρίας*. Μέχρι αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ἀναφέρεται ὡς στρατιώτης στὴν Πέστη¹⁸ καὶ ἔμπορος. Ὁ Γουναρόπουλος ἀναφέρει ὅτι στὴν Πέστη σπούδασε φιλοσοφία, γεγονός ὅμως ποῦ δὲν ἐπιβεβαιώνει ρητὰ καὶ σὲ σχέση μὲ αὐτὴν τὴ χρονικὴ στιγμή ὁ Μεγδάνης.

Ἡ ἡμερομηνία τοῦ γάμου του μὲ τὴν πρώτη γυναίκα του Ἀναστασία Καρακάση στὴν Κοζάνη εἶναι ἐπισηφαλῆς, ἀν καὶ τοποθετεῖται γύρω στὰ 1790.¹⁹ Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐξ αἰτίας τοῦ γάμου ἐπέστρεψε προσωρινὰ ἀπὸ τὴν Πέστη, ὅπου σπούδαζε φιλοσοφία, στὴν Κοζάνη. Ἀβεβαιότητα ἐπικρατεῖ καὶ γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν ἱατρικῶν σπουδῶν στὴ Βιέννη. Ὁ Γουναρόπουλος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ σπουδὲς διήρκεσαν ἑξὶ χρόνια, τὴν περίοδο 1792-1796 στὴ Βιέννη,²⁰ ἐνῶ ὁ Λιούφης ἀπλῶς διορ-

17. Τὸ ἔργο (ἀριθμ. εἰς. 391/61) δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐντοπιστεῖ στὴ ΔΒΚ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀδυναμία ἀντιπαραβολῆς μὲ τὴ μετάφραση.

18. Ὁ Γουναρόπουλος, ὁ.π., σ. 557 ἀναφέρει ὅτι ἦταν σημαιοφόρος τοῦ ἑλληνικοῦ τάγματος τοῦ Gedeon Ernest von Laudon στὴν Πέστη.

19. Ὁ Γουναρόπουλος, ὁ.π., σ. 557 ἀναφέρει τὸ ἔτος 1790 ὡς ἔτος τέλεσης τοῦ γάμου, ἐνῶ ὁ Λιούφης, ὁ.π., σ. 292 τὸ 1788.

20. Ὁ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 19 θεωρεῖ ὅτι οἱ σπουδὲς ἔγιναν στὸ Βουκουρέστι διαβάζοντας ἐσφαλμένα τοὺς βιογράφους.

θώνει το λάθος αριθμητικής του Γουναρόπουλου, και δέχεται ότι οι σπουδές πραγματοποιήθηκαν την έξαετία 1790-1796 και ο γάμος, που τελέστηκε στην Κοζάνη δύο χρόνια πριν από τις σπουδές, τοποθετείται στο 1788 και όχι το 1790, όπως αναφέρει ο Γουναρόπουλος,²¹ διορθώνοντας έτσι προς τα κάτω και όχι προς τα πάνω. Όρθότερη θα ήταν η διόρθωση, σύμφωνα με την οποία ο γάμος τελέστηκε το 1790 και οι σπουδές διήρκεσαν από το 1792 μέχρι το 1798, καθώς το 1791 βρισκόταν στην Πέστη. Ένω ή ημερομηνία περάτωσης των σπουδών και ο τόπος είναι γνωστά, καθώς το διδακτορικό δίπλωμα της Ιατρικής του Σακελλάριου, που σώζεται στο αρχείο Πασχαλίδη, φέρει ημερομηνία 11.12.1798 (Βιέννη), ή ακριβώς ημερομηνία έναρξης των σπουδών δεν είναι βέβαιη. Μέχρι το 1795 δεν υπάρχει μαρτυρία ότι ο Σακελλάριος είχε ασχοληθεί με την ιατρική πλὴν του άτεκμηριώτου και πάλι ισχυρισμού του Γουναρόπουλου και του Λιούφη. Η μετάφραση πάντως των *Όνειράτων* του 1791 δεν αποδεικνύει ότι έχει αυτήν την εποχή γνώσεις ιατρικής αλλά τον καταξιώνει ως μεταφραστή, και υποδηλώνει και το ενδιαφέρον του για την ιατρική. Τη μεταστροφή του με την εγκατάλειψη του εμπορίου και την ένασχόλησή του με την ιατρική, γεγονός που αποτέλεσε τομή στη ζωή του, αναφέρει ο ίδιος ο Σακελλάριος στα *Ποιήματα* (σ. 409) σε επιστολή του προς τον Γ. Ζαβίρα με ημερομηνία 15 Ιουνίου 1795 γραμμένη στη Βιέννη. Ο Σακελλάριος δηλώνει: *Λοιπόν εὐθὺς παραιτήσα καθ' ἄλλην μου φροντίδα, | και εἰς αὐτὴν [= Ἀθηνᾶ] ἐστῆραιξα τὴν πᾶσαν μου ἐλπίδα. | Σ' αὐτὴν ἀφιερώθηκα, κ' εἰς τὸ ἐξῆς ἂν ζήσω, | τὸν μέγιστον Ἀσκληπιὸν προστάτην θὰ γνωρίσω. | Γιὰ τοῦτο και ἐπέστρεψα εὐθὺς εἰς Γερμανίαν, | Ἰατρικῶν ἐπιστημῶν νὰ λάβω τὴν παιδείαν. | Ἐτοῦτο ὁποῦ πάντοτε, ὡς ξέρεις, ἐποθοῦσα, | τὰς ἐπιστήμας ἤθελα, τὰς Μούσας ἐτιμοῦσα. | Δὲν θέλω πλέον τὸν Ἑρμῆν προστάτην νὰ γνωρίσω, | μ' Ἀπόλλωνα και Ἀθηνᾶν προκρίνω νὰ συζήσω.* Βάσει, λοιπόν, του ισχυρισμού του ίδιου του Σακελλάριου οι σπουδές διήρκεσαν τρία χρόνια και όχι ἔξι, ἐνώ το 1795 μπορεί να θεωρηθεί *terminus ante quem* για την ένασχόλησή του με την ιατρική. Η μεγάλη ηλικία δεν πρέπει να μάς εκπλήσσει, καθώς οι σπουδές σε μεγάλη ηλικία ήταν συνηθισμένο φαινόμενο κατά την Τουρκοκρατία, γεγονός που εύκολα γίνεται κατανοητό λαμβανομένων υπ' όψη των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών της εποχής.²² Τὴν ἄποψη ὅτι οἱ σπουδές διήρ-

21. Το λάθος επισημαίνει και ο Σαμπανόπουλος, «Οἱ μετοικεσίες τοῦ ἱατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλάριου», *Ἐπιμειακά* 1 (Μάιος 1982), σ. 41.

22. Βλ. Α. Σααρβέλη-Νικολοπούλου, *Τὰ μαθηματικά τῶν ἐλληνικῶν σχο-*

κεσαν τρία χρόνια δέχεται και ό Ζαβίρας,²³ προφανώς έπειδή γνωρίζει τά δύο στοιχειά που αναφέρθηκαν (έπιστολή του Σακελλάριου προς τον τελευταίο, δίπλωμα του 1798). 'Η ταυτόχρονη ένασχόληση με τον 'Απόλλωνα και την 'Αθηνά αποδίδει τό 1796 την έκδοση της 'Αρχαιολογίας του και τό δίπλωμα του διδάκτορα της 'Ιατρικής τό 1798. Μήπως όμως γνωρίζει περισσότερο ό Γουναρόπουλος, ή ήταν έφικτες σπουδές Ιατρικής και διατριβή σε τρία χρόνια εκείνη την εποχή; Περαιτέρω, μπορεί ό Σακελλάριος να αναφέρει στον Ζαβίρα ότι άρχισε σπουδές τό 1795, δέν αποκλείεται όμως να αναφέρεται σε προγενέστερη εποχή. Είναι δυνατόν δηλαδή οι σπουδές να άρχισαν ένα ή δύο τό πολύ χρόνια πριν, και άπλως ό Σακελλάριος να έγραψε στον Ζαβίρα άργότερα. Συγκεκριμένες πληροφορίες για τις σπουδές δέν διαθέτουμε πάντα, γνωρίζουμε όμως ότι, όσον άφορά στους προηγούμενους αιώνες, δέν ύπήρχε συγκεκριμένη διάρκεια σπουδών, οι όποιες έξαρτόνταν περισσότερο από την προσωπικότητα κάθε δασκάλου. 'Επίσης κρίσεις για άλλες εποχές πρέπει να διατυπώνονται με έπιφύλαξη και να αποφεύγονται συγκρίσεις με τή σημερινή εποχή. 'Ο Σακελλάριος, λοιπόν, σπούδασε Ιατρική μέχρι τό 1798 στη Βιέννη, σύμφωνα με τον Γουναρόπουλο έξι χρόνια, ενώ σύμφωνα με τον Ζαβίρα μόνο τρία. 'Ο τελευταίος πρέπει να θεωρηθεί έγκυρότερος, καθώς από τό σύνολο των κωδίκων του Σακελλάριου, για τό όποιο έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε ότι σώθηκε μέχρι σήμερα χωρίς άπώλειες χάρη στη φροντίδα των απόγονων του, δέν ύπάρχει κανένα έργο Ιατρικό (είτε σημειώσεις είτε παρατηρήσεις σχετικές με Ιατρική ή συνταγές) με χρονολογία πριν από τό 1795. 'Εξ άλλου στο Κατάστιχο του Σακελλάριου αναφέρεται ως έτος μετάβασης από τό Βουκουρέστι στη Βιέννη τό 1795.²⁴ Κατά τή διάρκεια των σπουδών του έξασκοϋνταν στο Νοσοκομείο της Βιέννης, γεγονός που αποδεικνύεται από αυτόγραφα έργα του.

Στή Βιέννη εύρισκόταν βάσει του Κατάστιχου από την 1.7.1795 μέχρι την 4.4.1799. 'Εκτός από τό Κατάστιχο ύπάρχουν και άλλα testimo-

λείων της Τουρκοκρατίας. Διδασκόμενα κείμενα, σχολικά προγράμματα, διδακτικές μέθοδοι, 'Αθήνα 1993, σ. 11. — 'Ο Θεόφιλος Κορυδαλεύς και ό 'Ιωάννης Κωττούνιος σπούδασαν κατά τον 17ο αϊ. σε ηλικία μεταξύ 30 και 40 ετών. Βλ. Ζ. Τσιρπανλής, Οι Μακεδόνες σπουδαστές του 'Ελληνικού Κολλεγίου Ρώμης και ή δράση τους στην 'Ελλάδα και στην 'Ιταλία (16ος αϊ. - 1650), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 126 κέ.

23. 'Ο Γ. Ζαβίρας, Νέα 'Ελλάς ή 'Ελληνικόν Θέατρον, 'Αθήνα 1872, σ. 242-244 (φωτ. άνατ. 1972).

24. Κατάστιχο, φ. 1: 1798 Βιέννη (1)795. Τά όσα έλαβον από Βουκουρέστι μετά την εδώ έλευσίν μου. — Βλ. Σαμπανόπουλος, ό.π., σ. 43.

πία από τους αυτόγραφους κώδικες του για την παραμονή στη Βιέννη κατά την περίοδο αυτή. Τον Νοέμβριο 1797 έγραψε τον κώδικα I (Σιγ. 9) βάσει του τίτλου του κειμένου (*Petri Frank Praelectiones de examine agrotantium et Retentionibus*), που περιέχει σημειώσεις του Σακελλάριου στα λατινικά από τα μαθήματα του Peter Frank²⁵ στη Βιέννη. Μεταξύ 1797 και 1798 εργάζεται στο νοσοκομείο της Βιέννης και καταγράφει τις ιατρικές του εμπειρίες στα λατινικά στον κώδ. Γ. Σακ. Ιε' που επιγράφεται *Georgii Sacelarii / medicinae Doctoris / Adnotationes et observationes / clinici instituti Vindobonensis / Γεωργίου Σακελλαρίου / κλινικά σημειώσεις τε / και παρατηρήσεις*. 'Ο Σακελλάριος ονομάζει τον εαυτό του *Medicinae Doctor*, γεγονός που σημαίνει ότι ήδη ήταν γιατρός. Έτσι υπογράφει και το 1798 στον επίσημο αυτόγραφο κώδ. Γ. Σακ. Ιη' (Σιγ. 1) που επιγράφεται *Georgii Sacelarii / Medicinae Doctoris / Historiae Morborum / quos / in clinico instituto Nosocomii / Vindobonensis sub auspiciis illustri / Domini Petri Frank Professoris / Praxeos Medicae et consilarii / Aulici C.R.M. tractavit / an(n)o 1798 / Γεωργίου Σακελλαρίου ιατροῦ ιστορία / τῶν νόσων ἃς ἐθεράπευσεν ἐν τῷ κλινικῷ / τοῦ Βιέννη Νοσοκομείου (στά λατινικά)*.

Κατά την ίδια περίοδο συνέγραψε πιθανώς και τους αρχονολόγητους κώδικες Γ. Σακ. Ια' (Σιγ. 6) *Ἐγχειρίδιον τῆς πρακτικῆς Παθολογίας ἐκ τοῦ γερμανικοῦ μεταφρασθὲν* (πιθανώς από το έργο του Γερμανοῦ Christoph Wilhelm Hufeland²⁶), κώδ. Γ. Σακ. Η (Σιγ. 7) *Νοσολογία; Περὶ χρονίων νόσων, μέρος β', κώδ. Γ. Σακ. Α (Σιγ. 5) Εἰσαγωγή, Σκοπὸς Ἱατρικῆς, Μακροβιωτικῆς, Θεραπευτικῆς, Γενικῆ-Εἰδικῆς* (μετάφραση και αυτή πιθανώς από το έργο του Hufeland) και Γ. Σακ. Ιγ' (Σιγ. 4) με ιατρικές παρατηρήσεις κυρίως στα λατινικά αλλά και στα γερμανικά. Οι αρχονολόγητοι κώδικες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γράφτηκαν πρὸ τοῦ 1795, καθώς και ὁ Hufeland και ὁ Frank γράψανε τὰ ἔργα τους μετὰ τὸ ἔτος αὐτό.

Σὲ ἕναν ἄλλο κώδικα, κώδ. Γ. Σακ. Ιστ' που επιγράφεται *Georgii Sacelarii / Medici(nae) Doctoris / observationes / Practicae / Γεωργίου Σακελλαρίου / Πρακτικὰ παρατηρήσεις*, ἄρχισε ὁ Σακελλάριος νὰ καταγράφει στα λατινικά ιατρικές παρατηρήσεις ἀπὸ τὸ 1799, ὅταν εὐρι-

25. Για τὸν Peter Frank βλ. πρόχειρα στὴ *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. ΚΔ', σ. 186.

26. Για τὸν Wilhelm Hufeland βλ. πρόχειρα στὴ *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. ΚΔ', σ. 682.

σκόταν στο Βουκουρέστι, και συνέχισε και μετά μέχρι το 1836. Τέτοιου είδους είναι και ο κώδ. Γ. Σακ. Ιζ' (Σιγ. 2) *Georgii Sacelarii / Medici-(nae) Doctoris / Adnotationes / Medicae*, που γράφτηκε σε ελληνικά, λατινικά, γερμανικά και γαλλικά κατά την περίοδο 1798-1822.

Μετά τη Βιέννη τον συναντούμε τον 'Απρίλιο-Μάιο 1799 στην Πέστη (Κατάστιχο) και την περίοδο 1.7.1799 έως 15.2.1800 στο Βουκουρέστι (Κατάστιχο). Μαρτυρία για την παραμονή στο Βουκουρέστι τον Σεπτέμβριο και 'Οκτώβριο 1799 αποτελεί και ο κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φφ. 1, 4^v. Στις 23.2.1800 ο Σακελλάριος αγοράζει στο Zemm (σερβιστί Zemm, στην τοπική διάλεκτο Zimony, ελληνιστί Ζέμων, Σεμλίνο, γερμανιστί Semlin, κατά τη βυζαντινή εποχή Ζεύγμινον) κοντά στο Βελιγράδι ένα αντίτυπο του έργου *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών* του Martin Benjamin (Βιέννη 1799),²⁷ το οποίο δώρησε τον 'Απρίλιο του 1803 στον επίσκοπο Σερβίων και Κοζάνης Θεόφιλο στην Κοζάνη. Το έντυπο φέρει το παρακάτω ex libris του Σακελλάριου (φ. [1]): *Πρὸς τοῖς λοιποῖς καὶ τότε Γεωργίου / Σακελλαρίου Κοζανητέως Μακεδόνας. 1800. Φεβρουαρίου 23. / Ἐν Ζέμοι τῆς Γερμανίας, ὅπερ προσήχθη δῶρον τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ πανιερωτάτου καὶ ἔλλο-|γμωτάτου ἡμῶν ἁγίου Σερβίων καὶ Κοζάνης κ(υρί)ου κ(υρί)ου Θεο-|φίλου παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς / τῆς αὐτοῦ πανιερότητος δούλου. / ἔτει ,αωγ' μεσοῦντος / ἀπριλλίου.*

Τὸ 1800 επιστρέφει στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Βάσει τοῦ *Καταστίχου* εὐρίσκεται στὴν Κοζάνη τὸν Μάρτιο 1800, τὴ Σιάτιστα ἀπὸ 20.4.1800 μέχρι 18.7.1800,²⁸ τὴν Τσαρίτσανη ἀπὸ 1.8.1800 μέχρι 30.9.1801,²⁹ τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ 1 μέχρι 22.1.1802, τὴ Νάουσα ἀπὸ 24.1 μέχρι 14.3.1802, τὴν Καστοριά ἀπὸ 16.3.1802 μέχρι 25.3.1803,³⁰ πάλι στὴν Κοζά-

27. Δελιαλής, ὁ.π., ἀριθμ. 563. Λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ ἐντύπου στὸ Χ. Καρνανάσιος, *Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1707-1832)*, Κοζάνη 1996, σ. 48-49, ἀριθμ. 112.

28. Στις 26.5.1800 ὁ Σακελλάριος εὐρισκόταν στὴ Σιάτιστα καὶ βάσει τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 6.

29. Τεκμήρια γιὰ τὴν παραμονὴ του στὴν Τσαρίτσανη αὐτὴν τὴν περίοδο ἀποτελοῦν καὶ τρία χρονολογημένα ποιήματά του γραμμένα ἐκαστὸ, τὰ ὁποῖα ἐκδόθηκαν στὰ *Ποιημάτιά* του. Οἱ χρονολογίες εἶναι 4.12.1800 (σ. 126), 5.3.1801 (σ. 154) καὶ 17.3.1801 (σ. 163). Ἐξ ἄλλου βάσει αὐτόγραφου σημειώματος τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 16^v εὐρισκόταν στὴν Τσαρίτσανη στις 12.5.1801 (καὶ στὴ Θεσσαλία γενικὰ τὸ 1801 βάσει τοῦ ἴδιου κώδικα, φ. 85^{r-v}).

30. Στὴν Καστοριά εὐρισκόταν ὁ Σακελλάριος τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1802 καὶ βάσει αὐτόγραφου σημειώματος τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 80^{r-v}.

νη από 27.3.1803 μέχρι 20.4.1803,³¹ τὰ Ἀμπελάκια ἀπὸ 1.5.1803 μέχρι 1.2.1804. Ἡ χρονολόγησις τῆς παραμονῆς στὴν Τσαρίτσανη πρέπει νὰ διορθωθεῖ ἢ νὰ συμπληρωθεῖ, καθὼς βάσει πάντοτε αὐτόγραφων σημειωμάτων τοῦ Σακελλάριου τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 27 ὁ τελευταῖος εὑρισκόταν στὶς 30.5.1801 καὶ 11.6.1801 στὴ Λάρισα, ἡ ὁποία δὲν ἀναφέρεται σὲ καμιά ἄλλη πηγὴ. Πιθανῶς ὁ Σακελλάριος τὴν περίοδο ποὺ ζοῦσε στὴν Τσαρίτσανη νὰ τὴ χρησιμοποιοῦσε ὡς ἔδρα καὶ νὰ μετέβαινε σὲ γειτονικὰς πόλεις, ὅπως ἡ Λάρισα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει κάποια ἰατρικὰ περιστατικά.

Ἐργαζόμενος ἰδιωτικὰ σὲ Κοζάνη, Σιάτιστα, Τσαρίτσανη, Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Νάουσα, Καστοριά, Ἀμπελάκια θὰ πρέπει νὰ ἀπέκτησε μεγάλη ἐμπειρία ἀλλὰ καὶ φήμη. Ἦταν ἐπόμενο τὸ 1804 σὲ ἡλικία 37 ἐτῶν νὰ συνεχίσει τὴν πορεία του ὡς ἐπίσημος γιαντρός με μισθὸ στὴν αὐτὴ διαφόρων ὀθωμανῶν πασάδων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἄμεση ἀνάγκη γιαντροῦ γιὰ τὸν στρατό τους καὶ εἶχαν τὴ δυνατότητα μόνιμης μισθοδοσίας γιαντροῦ.

Βάσει ἐκ νέου τοῦ *Καταστίχου* εὑρίσκεται στὸ Μπεράτι ἀπὸ 1.3.1804 μέχρι 1.3.1807. Ἡ πληροφορία, λοιπόν, τοῦ Γουναρόπουλου, ὅτι ὁ Σακελλάριος κλήθηκε τὸ 1804 ἀπὸ τὸν Ἰμπραῖμ-πασά στὸ Μπεράτι, τουλάχιστον χρονολογικὰ, ἐπιβεβαιώνεται. Ἡ τελευταία χρονολόγησις ὅμως πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ, καθὼς σύμφωνα με αὐτόγραφα σημειώματά του σὲ διάφορους ἐπίσης αὐτόγραφους τόμους τῆς μετάφρασῆς του τοῦ ἔργου *Histoire générale et particulière de la Grèce* τοῦ Cousin Despréaux (Παρίσι 1780-87, 15 τόμοι)³² ὁ Σακελλάριος εὑρισκόταν τὴν ἴδια περίοδο καὶ στὸ Βελιγράδι. Συγκεκριμένα βάσει τῆς παραπάνω μετάφρασης βρισκόταν στὸ Βελιγράδι στὶς 30.2.1804 (τέλος 4ου τόμου), 2.12.1804 (σ. τίτλου 5ου τόμου), 15.2.1805 (σ. τίτλου 6ου τόμου), 30.6.1805 (τέλος 6ου τόμου), 2.7.1805 (σ. τίτλου 7ου τόμου), 3.11.1805 (τέλος 7ου τόμου), 5.11.1805 (σ. τίτλου 8ου τόμου), 17.1.1806 (τέλος 8ου τόμου) καὶ 30.10.1806 (τέλος 9ου τόμου), ἐνῶ στὸ Μπεράτι στὶς 4.2.1804 (τό-

31. Στὴν Κοζάνη εὑρισκόταν ὁ Σακελλάριος κατὰ τὰ μέσα Ἀπριλίου τοῦ 1803 καὶ βάσει τοῦ *ex libris* τῆς *Γραμματικῆς τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν* τοῦ Martin Benjamin (Δελιαλῆς, ὁ.π., 563). Βλ. καὶ παραπάνω σημ. 27.

32. Στὴ ΔΒΚ σώζονται οἱ 15 τόμοι τοῦ πρωτοτύπου ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Σακελλάριος γιὰ τὴ μετάφραση (ταξίν. ἀριθμ. F 1780-87, HIS, ἀριθμ. εἰς. 384/61, Β.Α.Δ. 259). Στὸν 2ο τόμο στὸ πρῶτο πφ. ὑπάρχει τὸ ἐξῆς αὐτόγραφο κτητορικὸ σημεῖωμα: *Ex libris Georgii Sacelarii M. Dris / ἐκ τῶν τοῦ Γεωργίου Σακελλαρίου ἱατροῦ παρὰ οὗ / μετεφράσθη εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον*. Κτητορικὸ σημεῖωμα τοῦ Σακελλάριου ὑπάρχει καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ 1ου τόμου.

μος 3, 6ο βιβλίο) και 29.5.1806 (σ. τίτλου 9ου τόμου). Η σύγχυση γίνεται μεγαλύτερη καθώς ο Σακελλάριος εύρισκxται στις 15 Ίουλίου 1805 πιθανώς στην Κοζάνη, όπου πρέπει να παραλαμβάνει από τον Μεγδάνη τὸ προικοσύμφωνο για τὸν δεύτερο γάμο του με τὴ Μητιῶ Μεγδάνη, τὴν ὁποία τὸ πιθανότερο νυμφεύθηκε στὴν Κοζάνη τὴν ἴδια ἐποχὴ.³³ Ἐπίσης στις 12.5.1806 ὑπογράφει στὴν Κοζάνη ἐξοφλητικὸ γράμμα (συμφωνητικὸ) μαζί με τὸν ἐξάδελφό του Ἰωάννη Σακελλάριο τοῦ Δημητρίου για τὴ διανομὴ τῆς περιουσίας τῶν γονέων τους.³⁴ Τέλος σύμφωνα με τὸν κώδ. ἐγγρ. ΔΒΚ 175 (Κώδ. ἐπισκοπῆς 1, 1746-1890), φ. 67 ὁ Σακελλάριος ἔλαβε κατὰ τὴν περίοδο 1806-1807 ἀπὸ τὴ μητρόπολη Σερβίων καὶ Κοζάνης μισθὸ 125 ἀσλανίων για διδασκαλία στὸ σχολεῖο τῆς Κοζάνης. Στὸν κώδικα ποῦ καταγραφόταν ὁ οικονομικὸς ἔλεγχος τῆς μητρόπολης ἀναγράφεται: *1806-7 ὅσα (ἐξόδευσεν) τῷ τότε διδασκάλῳ Γεωργίῳ Σακελλάριῳ (ἀσλάνια) 125.*³⁵ Ἀπὸ τὶς παραπάνω ἡμερομηνίες συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι τὴν περίοδο 4.2.1804 μέχρι 30.10.1806 ὁ Σακελλάριος ταξιδεύει ἀπὸ Μπεράτι σὲ Βελιγράδι καὶ τανάπαλιν με ἓνα διάλειμμα στὴν Κοζάνη μεταξύ Ἰουλίου καὶ Ὀκτωβρίου 1805 λόγω τοῦ γάμου του. Πρόβλημα χρονολόγησης ὅμως δημιουργεῖ τὸ σημεῖωμα τοῦ κώδ. ἐγγρ. ΔΒΚ 175, ποῦ θέλει τὸν Σακελλάριο νὰ διδάσκει στὴν Κοζάνη τὸ 1806 (μετὰ τὶς 30 Ὀκτωβρίου) καὶ 1807, καθώς βάσει τοῦ *Καταστίχου* ὁ Σακελλάριος εύρισκxται τὴν περίοδο 1.3.1806 μέχρι 1.3.1807 στὸ Μπεράτι. Στὸ *Κατάστιχο* ἀναγράφεται: *1806 Μαρτίου αη, ἔως <1>807 Μαρτίου αη διὰ τὸν μισθὸ μου <γρ.> 5000.* Τὸ Μπεράτι δὲν ἀναφέρεται ρητῶς, ἡ λέξη ὅμως μισθὸς σημαίνει πὼς ὁ Σακελλάριος συνέχισε νὰ πληρώνεται ἀπὸ τὸν τοῦρκο πασά. Πιθανῶς κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδο εύρισκόταν κυρίως στὴν Κοζάνη λόγω τῶν μαθημάτων, πηγαινοσερχόταν ὅμως ἀπὸ τὴν Κοζάνη στὸ Μπεράτι, ὅταν χρειαζόταν, ὅπως δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ Μπε-

33. Τὸ προικοσύμφωνο φυλάσσεται στὸ ἀρχεῖο Πασχαλίδη. Ἔκδοση καὶ πανομοιότυπο τοῦ προικοσυμφώνου στὸ Κ. Ξηραδάκη, «Τὸ προικοσύμφωνο τῆς γνωστῆς λογίας τοῦ περασμένου αἰῶνα Μητιῶς Σακελλάριου», *Ἐλευμεϊακὰ* 27, ἔτος 10 (Δεκέμβριος 1991) 107-118 καὶ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 103-108. Τὸν γάμο ἀναφέρουν καὶ οἱ Γουναρόπουλος καὶ Λιούφης.

34. Τὸ ἀκαταλογογράφητο καὶ ἀνέκδοτο —ἀπὸ ὅσο γνωρίζω— ἐξοφλητικὸ ἐγγραφο φυλάσσεται στὸ Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ. Βλ. Χ. Καρνανάσιος, *Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1707-1832)*, Κοζάνη 1996, σ. 84, ἀριθμ. 199.

35. Για τὴν ἀξία τῶν ἀσλανίων βλ. Εὐ. Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένονν γρόσια σαράντα. Ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, 15ος-19ος αἰ.*, Ἀθῆνα 1996 (= ΚΝΕ/ΕΙΕ, 58).

ράτι στο Βελιγράδι, έκτος εάν στον κώδ. έγγρ. ΔΒΚ 175 αναγράφεται έσφαλμένα το όνομα Γεώργιος Σακελλάριος αντί του Γεωργίου Ίωαννάκη, ό οποίος μνημονεύεται από τον Μεγδάνη³⁶ ως διδάσκαλος στην Κοζάνη επί τρία έτη από το 1803 και έξής. Είναι άξιοσημείωτο πάντως ότι ό Σακελλάριος δέν αναφέρεται από τον πεθερό του ως διδάσκαλος στην Κοζάνη.

Στήν Κοζάνη πρέπει να δίδαξε από το τέλος Οκτωβρίου 1806 μέχρι πιθανώς το καλοκαίρι του 1807, όταν μετέβη στα Ίωάννινα.³⁷ Βέβαιη πρέπει να θεωρείται ή παραμονή του εκεί κοντά στον Άλη-πασά και άλλους όθωμανούς άξιωματούς την περίοδο 1807-1813, καθώς το Κατάστιχο δέν παρουσιάζει κενά από το 1807 (πιθανώς μετά τις έξετάσεις του Ίουνίου στο σχολείο τής Κοζάνης) μέχρι τις 31 Μαΐου 1813.³⁸ Έξαιρέση άποτελεί ή διάβαση του Σπερχειού και Άσωπού ποταμού στις 28.6.1812 στις Θερμοπύλες που αναφέρεται στα Ποιήματα (Δίοδος των Θερμοπυλών, σ. 179-184): Διαβάς από Ήπειρον εις των Θετταλών την γήν, ... Σπερχειού άφ' ού διέβην τα γλυκύτατα νερά, ... Και εθής σ' εκείνο ήλθα Θερμοπύλων το στερόν, ... Προχωρώντας διαβαίνω το ποτάμι Άσωπόν... Επίσης στις 12.12.1810 στην Κοζάνη ή σύζυγός του Μητιώ ύπογράφει τον πρόλογο τής μετάφρασης των κωμωδιών του Goldoni *Εθγνώμων δούλη και Πανούργος χήρα* (έκδοση Βιέννη 1818), γεγονός που μάς επιτρέπει να υποθέσουμε ότι εκείνη την έποχή ό Σακελλάριος εύρίσκεται στην Κοζάνη, έκτος εάν υπήρξε άσυνεπής σύζυγος.

Για την περίοδο 1804-1835 διαθέτουμε πληροφορίες από τον Γουνάρπουλο. Από το 1804 και έξής ό Σακελλάριος φέρεται από τον τελευταίο να εργάζεται σε διάφορους τούρκους πασάδες στο Μπεράτι (Ίμπραΐμ-πασάς 1804, Σαλή-πασάς 1817), τα Ίωάννινα (Άλη-πασάς 1807-1813, Ίσμαήλ-πασάς 1820), τη Λάρισα, την Άλαμάνα (Δερβίς-πασάς 1823, Σελήμ-Μεχμέτ-πασάς 1829) και το Μοναστήρι (Χουσεΐν-πασάς 1835). Τα επιγράμματα του Σακελλάριου στη Μητρόπολη —μαζί με άλλων δασκάλων τής Κοζάνης— με χρονολογία 28 Ίουνίου 1827³⁹ δέν άποτελοϋν άπόδειξη παρουσίας του την έποχή αυτή στην Κοζάνη. Το ίδιο ισχύει και

36. *Ο.π.*, σ. 80.

37. Ο Σαμπανόπουλος, *ό.π.*, σ. 52 τοποθετεί την άφιξη στα Ίωάννινα από το Μπεράτι και όχι την Κοζάνη στις 13.3.1807, ενώ στο Κατάστιχο δέν αναγράφεται άκριβής χρονολογία (Κατάστιχο, φ. 5): <I>807 έως <I>808 Μαΐου 13 κτλ.

38. Ο Πασχαλίδης, *ό.π.*, σ. 26 παραθέτει πανομοιότυπο ιδιογράφου σημειώματος του Άλη-πασά από τα Ίωάννινα για τη μισθοδοσία του Σακελλάριου με την ήμερομηνία 29.9.1812.

39. Βλ. κώδ. έγγρ. ΔΒΚ 42 (Σιγ. 8), σ. 484-487.

για ένα δεκάστιχο δεκαπεντασύλλαβο επίγραμμα του Σακελλάριου στη Μητρόπολη Σερβίων και Κοζάνης με χρονολογία 15.3.1815.⁴⁰ Στις 30.8.1817 ο Σακελλάριος πρέπει να βρίσκεται στην Κοζάνη, καθώς την παραπάνω ημέρα υπογράφει εκεί επιστολή του προς τον Κ. Τακιατζή· η επιστολή συμπεριλήφθηκε στα *Ποιήματα*. Στις 19.5.1819 το ζεύγος Γεωργίου και Μητιῶς Σακελλάριου βρίσκεται στη γενέτειρα πόλη. Ο Γεώργιος χαρίζει τρία αντίτυπα από τα *Ποιήματά* του στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της πόλης, και άλλα τρία ή Μητιῶ τῆς μετάφρασής της τῶν κωμωδιῶν τοῦ Goldoni. Τα τρία πρώτα βιβλία που σώζονται στη ΔΒΚ⁴¹ φέρουν το αὐτόγραφο σημείωμα: *τῆ τῆς πατρίδος βιβλιοθήκη | προσφέρει σώματα τρία | 1819 Μαῖου 12 ὁ ποιητής*. Τα αντίτυπα τῆς Μητιῶς⁴² φέρουν τὸ σημείωμα: *Τῆ τῆς πατρίδος Κοζάνης βιβλιοθήκη | σώματα τρία ἢ μεταφράστια. | 1819 μαῖου 12*. Στις Ἀπόκριες τοῦ 1820 ὁ Σακελλάριος ἐντοπίζεται στὰ Ἰωάννινα.⁴³ Τέλος στις 7 Ἰανουαρίου 1828 γράφει στὴν Κοζάνη τὴν ἐξῆς ἐνθύμηση σὲ ἔντυπο τῆς *Φυσικῆς Πειραματικῆς* τοῦ Κ. Βαρδαλάχου⁴⁴ (πφ. Ιν): *1828 Ἰανουαρίου 7 πρωτὴ ὥρα β' κατέβη τὸ θερμόμετρον | τοῦ φαρνεχίτ εἰς τὸν 8ον βαθμ. ἐπάνω τοῦ Μηδενικοῦ | ἐν Κοζάνη ...*

Στις 15 Ἀπριλίου 1830 ὁ Μανόλης Στεφάνου Καραπάτζιου υπέγραψε υπεύθυνη δήλωση,⁴⁵ τὴν ὁποία παρέδωσε στὸν Σακελλάριο, σχετικά με τὴ λειτουργία κρεοπωλείου τοῦ πρώτου καὶ τὴν ὑποχρέωσή του νὰ καθαρίζει τὸ γκερίζι (ἀγωγὸς ἀποχέτευσης, τουρκιστὶ *geriz*) τῆς οἰκίας Σακελλάριου, καθὼς θὰ διοχεύτηκε ἐκεῖ, μέσα ἀπὸ ἕνα κανάλι (ξέτρογμα), τὰ λύματα τοῦ ἐργαστηρίου του. Στὴ δήλωση ἀναφέρεται: (φ. 1) ... *ἐπαρεκάλεσα τὸν ἐξοχώτατον Γεώργιο Σακελλάριον, | καὶ μοι ἔδωκε τὴν ἄδειαν νὰ ἀ-/ροῖξω ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι μου, εἰς τὸ γκερίζι τοῦ ὀσπητίου*

40. Τὸ ἐπίγραμμα (inc. ὦ τέκνα μου ἀγαπητὰ) ἐκδίδει ὁ Λιούφης, ὁ.π., σ. 94 καὶ παραθέτει ἀπαραλλάκτα καὶ ὁ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 36.

41. Δελιαλῆς, ὁ.π., ἀριθμ. 753. Λεπτομερῆς περιγραφή στὸ Χ. Καρανάσιος, *Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1707-1832)*, Κοζάνη 1996, σ. 74 ἀριθμ. 173.

42. Δελιαλῆς, ὁ.π., ἀριθμ. 216. Λεπτομερῆς περιγραφή στὸ Καρανάσιος, ὁ.π., σ. 95 ἀριθμ. 175.

43. Βλ. Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 27.

44. Δελιαλῆς, ὁ.π., ἀριθμ. 140. Λεπτομερῆς περιγραφή στὸ Καρανάσιος, ὁ.π., σ. 51 ἀριθμ. 119.

45. Ἡ υπεύθυνη δήλωση τοῦ Μανόλη Καραπάτζιου σώζεται ἀταξινόμητη, ἀκαταλογογράφητη καὶ ἀνέκδοτη στὸ Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ.

του, ὁποῦ τρέχει | εἰς τὸν λάκκον τοῦ χασαπαριοῦ ξέτρογμα, διὰ τὰ τρέ-
χον τὰ αἷμα-|τα τῶν ζώων ὁποῦ σφάζονται, ... ὅθεν ἔδωκα τὸ παρόν μου
εἰς χειρας | τῆς ἐξοχότητός του καὶ ὑπόσχομαι ὁποῦ καὶ ἐγὼ καὶ οἱ κλη-
ρονόμοι μου, καὶ ὅς | τις ἄλλος ἤθελεν ἐξουσιάσῃ τὸ ἐργαστήριον μου, τὰ
ἀνοίγωμεν, καὶ τὰ καθαρί|ζωμεν τὸ γκερίζι ... διὸ καὶ δέδωκα τὸ παρόν
μου, ἐνυπόγραφον ἐμμάρτυρον βεβαιωτικὸν | γράμμα μου εἰς χειρας τοῦ
διαλειφθέντος κυρίου Γεωργίου || (φ. 1^v) Σακελλάριον, ἵνα ἔχει τὸ κῶρος
καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ | καιρῷ καὶ κριτηρίῳ δικαιοσύνης. | τῇ 15 ἀπριλ-
λίου 1830. Ἐνῶ δὲν ἀναφέρεται κάποια ὀνομασία τόπου, εἶναι βέβαιο ὅτι
ἡ δῆλωση γράφτηκε στὴν Κοζάνη.

Στις 4 Αὐγούστου 1836 ὁ Σακελλάριος εὐρίσκεται στὴν Κοζάνη. Τὸ
βράδυ αὐτῆς τῆς μέρας, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος σὲ αὐτόγραφο κώδικά του,
τὸν τσιμπάει κάποιο ἔντομο, ἓνας ἀγριοκούμπανος (*vespa crabron*).⁴⁶
Ὁ Γουναρόπουλος (καὶ ὁ Λιούφης) ἔχοντας προφανῶς ὑπ' ὄψη του τὸ
ἀνωτέρω κείμενο, ποῦ ὅμως δὲν ἀναφέρει, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ θάνατός του
προῆλθε ἀπὸ τὸ τσίμπημα ἀκριβῶς τῆς 4ης Αὐγούστου 1836 μετὰ δύο
ἔτη, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1838.⁴⁷ Στὸ Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ
σώζονται δύο τιμολόγια τῆς φαρμακευτικῆς ἐταιρείας Dr Daniel Wäg-
ner (Πέστη, Waitznerstrasse 12) ἀπὸ παραγγελίες φαρμάκων ἐκ μέ-
ρους τοῦ Σακελλάριου (Herr Dr von Sacellary in Macedonien). Τὰ δύο
ἔγγραφα φέρουν τὶς ἡμερομηνίες 3.8.1837 καὶ 4.7.1838 ἀντίστοιχα. Παρ'
ὅλο ποῦ συγκεκριμένη πόλη δὲν ἀναφέρεται, τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι κατὰ
τὴν ἀνωτέρω περίοδο ὁ Σακελλάριος εὐρισκόταν στὴν Κοζάνη. Μία τε-
λευταία βέβαιη χρονολογία περιέχει ἡ ἰδιόχειρη διαθήκη τοῦ ἱατροφιλο-
σόφου, ἡ ὁποία συντάχθηκε στὶς 24 Ἰανουαρίου 1838.⁴⁸ Ὁ θάνατος τοῦ
Σακελλάριου ἐπῆλθε, ὅπως ἀναφέρθηκε, πιθανῶς τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1838.

Ὁ Γ. Σακελλάριος, λοιπόν, ἀφοῦ μαθήτευσε στὴν Κοζάνη μέχρι τὰ
μέσα τῆς δεκαετίας 1780-1790, ξεκίνησε σπουδὲς φιλοσοφίας στὴν Πέ-
στη μετὰ τὸ 1783 καὶ 1789 μέχρι ὅπως δὴποτε μετὰ τὸ 1791 καὶ πρὸ τοῦ
1795, πέρασε πρὸ τοῦ 1795 ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι, ἐγκατέλειψε στὴ συνέ-

46. Ἡ ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ κειμένου στὸ Τηλέγονος Καππαδόκης, «Ὁ Ἀγριο-
κούμπανος τοῦ Γ. Σακελλάριου», περιοδ. *Παρέμβαση* 91 (Κοζάνη Ἰανουάριος-Φε-
βρουάριος 1996) 5 ἀπὸ τὸν αὐτόγραφο κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φφ. 45-46.

47. Γουναρόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 557, Λιούφης, *ὁ.π.*, σ. 294.

48. Ὅχι στὶς 29 Ἰουνίου 1838 (ἐσφαλμένη ἀνάγνωση τοῦ Πασχαλίδη). Ἐκ-
δοση καὶ πανομοιότυπο τῆς διαθήκης στὸ Πασχαλίδης, *ὁ.π.*, σ. 123-127. Τῇ σωστῇ
χρονολογία ἀναφέρει καὶ ἡ Μητιῶ Μεγδάνη στὴ διαθήκη τῆς· βλ. Πασχαλίδης, *ὁ.π.*,
σ. 129.

χεια στα 28 του το εμπόριο, και ασχολήθηκε με Ιατρικές σπουδές στη Βιέννη (1795-1798), όπου και ασκήθηκε ως γιατρός. 'Η πενταετία 1795-1800 ήταν ή περίοδος που έθεσε τις βάσεις τής Ιατρικής του γνώσης. Τότε μετέφρασε τέσσερα Ιατρικά έργα (τρία γερμανικά και ένα γαλλικό) που χρησιμοποίησε στο έζής ως εργαλεία δουλειάς (Παθολογία, Νοσολογία, Θεραπευτική, Περί όνειρων). Το 1800 επέστρεψε στην πατρίδα και παρείχε τις υπηρεσίες του μέχρι το 1804 στη Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, καθώς και τη Θεσσαλία. Τα ταξίδια του και ή παραμονή του στα παραπάνω μέρη μπορούν να χρονολογηθούν με αρκετή ακρίβεια βάσει των αυτόγραφων του, παρ' όλα αυτά παραμένουν κάποια κενά και προβλήματα χρονολόγησης. 'Από το 1804 μέχρι το 1835 φέρεται να εργάζεται σε διάφορους πασάδες στο Μπεράτι, τα 'Ιωάννινα, τη Λάρισα και το Μοναστήρι, εμφανίζεται όμως κατά περιόδους και στην Κοζάνη. 'Ο Σακελλάριος υπήρξε ένας περιπλανώμενος Ιατροφιλόσοφος. Πλήν των δύο πρώτων δεκαετιών τής ζωής του πουθενά δέν έντοπίζεται για πολύ χρόνο. 'Η 'Οδύσσειά του τελειώνει το 1835-36, όταν επιστρέφει στη γενέτειρά του σε ήλικία 70 ετών.

Τά παραπάνω στοιχειά δέν παρέχουν πλήρη εικόνα για όλες τις περιόδους του πολυτάραχου βίου του πολυταξιδευμένου Σακελλάριου. Λόγω τής έλλειψης πηγών για συγκεκριμένες περιόδους πρέπει να συμβουλευτούμε άφ' ενός τους βιογράφους του Σακελλάριου — πάντοτε με μεγάλη επιφύλαξη— και άφ' έτέρου να στηριχτούμε σε βάσιμες υποθέσεις. 'Οπωσδήποτε ό έντοπισμός των βιβλίων τής προσωπικής του βιβλιοθήκης όχι μόνο θα φέρει στο φώς σημειώματα που θα επιτρέψουν την ακριβέστερη χρονολόγηση γεγονότων του βίου του Σακελλάριου, αλλά θα καταδείξει και το εύρος των ενδιαφερόντων του. Το σημαντικότερο desideratum σχετικά με τον Γεώργιο Σακελλάριο παραμένει ή συστηματική έρευνα των βιογραφικών του στοιχείων βάσει τόσο των πηγών (χειρόγραφα, έγγραφα, βιβλιοθήκη Σακελλάριου, αρχεία Βιέννης, Βουδαπέστης) όσο και τής δευτερεύουσας βιβλιογραφίας, και περαιτέρω ή έκδοση των Ιατρικών του έργων, που φυλάσσονται σε αυτόγραφους κώδικές του στη ΔΒΚ.⁴⁹ 'Ετσι θα καταστεί δυνατή ή εκτίμηση τής προσωπικότητάς του και τής συμβολής του στα γράμματα και την Ιατρική επιστήμη τής εποχής.

49. 'Η προσωπική βιβλιοθήκη του Σακελλάριου μπορεί να έντοπισθεί από το βιβλίο εισαγωγής τής ΔΒΚ (έτος 1961), το φάκελο με το 'Αρχείο Σακελλάριου (έπίσης στη ΔΒΚ), καθώς και από ύλικό που κληρονόμησε ό Β. Πασχαλίδης.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΟΙΚΕΣΙΩΝ
ΤΟΥ Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

K = Κατάστιχο Σακελλάριου, Π = Ποιημάτια, Γ = Γουναρόπουλος,
M = Μεγδάνης, Ἀγγελία, Δ = Δελιαλής, ὄ.π.

- Ἀρχές 1767; γέννηση στὴν Κοζάνη
Μάρτιος 1767 βάφτιση στὴν Κοζάνη (κώδ. γεννήσεων 2, σ. 26)
1774-1778 Κοζάνη, μαθητὴς Καλλινίκου (M)
1779 Κοζάνη (Δ 570, κώδ. ΔBK 51, φ. 171^v)
1.1.1780 Κοζάνη (Δ 570)
1783 Κοζάνη (Κωμωδίες Ἀριστοφάνη, ἀριθμ. εἰσ. 284/61, πφ. I)
5.7.1786 Πέστη (κώδ. ΔBK 108)
1789 Πέστη (A. Kreil's, *Handbuch der Logik*, ἀριθμ. εἰσ. 609/61, πφ. II^v)
1790; πρῶτος γάμος στὴν Κοζάνη (Γ)
23.8.1791 Πέστη (κώδ. Γ. Σακ. Ε')
- Πρὶν τὸ 1795 Βουκουρέστι (K)
1.9.1795 μέχρι 4.4.1799 Βιέννη (K)
    2.11.1797 Βιέννη (κώδ. Γ. Σακ. Γ')
    1798 Βιέννη (κώδ. Γ. Σακ. Ιε')
- Ἀπρίλιος-Μάιος 1799 Πέστη (K)
1.7.1799 μέχρι 15.2.1800 Βουκουρέστι (K)
    10.9.1799, Ὀκτώβριος 1799 Βουκουρέστι (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φφ. 1, 4^v)
23.2.1800 Zemm (Δ 563)
Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1800 Κοζάνη (K)
20.4.1800 μέχρι 18.7.1800 Σιάτιστα (K)
    26.5.1800 Σιάτιστα (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 6)
1.8.1800 μέχρι 30.9.1801 Τσαρίτσανη (K)
    4.12.1800 Τσαρίτσανη (Π, σ. 126)
    5.3.1801 Τσαρίτσανη (Π, σ. 154)
    17.3.1801 Τσαρίτσανη (Π, σ. 163)
    12.5.1801 Τσαρίτσανη (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 16^v)
    30.5.1801 καὶ 11.6.1801 Λάρισα (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 27)
- 1801 Θεσσαλία (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φφ. 31^v, 85^{r-v})
1 μέχρι 22.1.1802 Θεσσαλονίκη (K)
24.1. μέχρι 14.3.1802 Νάουσα (K)
16.3.1802 μέχρι 25.3.1803 Καστοριά (K)
    Δεκέμβριος 1802 Καστοριά (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 85^{r-v})
27.3.1803 μέχρι 20.4.1803 Κοζάνη (K, παραλείπεται ἐκ παραδρομῆς στὸ Σαμπανό-
    πουλος, ὄ.π., σ. 52)
Μέσα Ἀπριλίου 1803 Κοζάνη (Δ 563)

1.5.1803 μέχρι 1.2.1804 Ἀμπελάκια (Κ)

1.3.1804 μέχρι 1.3.1807; Μπεράτι (Κ)

Στὸ παραπάνω διάστημα επισκέπτεται καὶ τὸ Βελιγράδι βάσει αὐτόγραφων σημειωμάτων τῆς μετάφρασης τοῦ ἔργου *Histoire générale et particulière de la Grèce* τοῦ M. Cousin Despréaux

4.2.1804 Μπεράτι (τ. 3, 6ο βιβλίο)

30.2.1804 Βελιγράδι (τέλος 4ου τ.)

2.12.1804 Βελιγράδι (σ. τίτλου 5ου τ.)

15.2.1805 Βελιγράδι (σ. τίτλου 6ου τ.)

30.6.1805 Βελιγράδι (τέλος 6ου τ.)

2.7.1805 Βελιγράδι (σ. τίτλου 7ου τ.)

15.7.1805 Κοζάνη (προικοσύμφωνο Μητιῶς Μεγδάνη)

3.11.1805 Βελιγράδι (τέλος 7ου τ.)

5.11.1805 Βελιγράδι (σ. τίτλου 8ου τ.)

17.1.1806 Βελιγράδι (τέλος 8ου τ.)

12.5.1806 Κοζάνη (ἐξοφλητικὸ Γ. Κ. Σακ. καὶ Ἰ. Δ. Σακ.)

29.5.1806 Μπεράτι (σ. τίτλου 9ου τ.)

30.10.1806 Βελιγράδι (τέλος 9ου τ.)

1806 Ἀλβανία (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', σ. 84^v)

1806-1807; Κοζάνη (κώδ. ἐπισκοπῆς 1, 1746-1890, ΔΒΚ 175, φ. 67)

1807 (μετὰ τὸν Ἰούλιο;) μέχρι 31.5.1813 Ἰωάννινα (Κ)

12.12.1810 Κοζάνη; (Μητιῶ Μεγδάνη)

29.9.1812 Ἰωάννινα (σημείωμα Ἀλῆ-πασᾶ)

ante 26.6.1812 Θερμοπύλες (Π. σ. 184)

30.8.1817 Κοζάνη (Π)

1817 Μπεράτι (Γ)

12.5.1819 Κοζάνη (Δ 753, ἀντ. 1, Δ 216, ἀντ. 3)

1820 Μπεράτι, Κοζάνη, Ἰωάννινα (Γ)

post 1820 μέχρι 1823 Κοζάνη (Γ)

1823 Λάρισα, Ἀλαμάννα (Γ)

7.1.1828 Κοζάνη (Δ 140)

1829 Λάρισα (Γ)

15.4.1830 Κοζάνη (ὑπεύθυνη δήλωση Μανόλη Καραπάτζιου)

1835 Μοναστήρι (Γ)

4.8.1836 Κοζάνη (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 45)

3.8.1837 Κοζάνη (τιμολόγια τῆς φαρμακευτικῆς ἐταιρείας Dr Daniel Wägner, Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου)

24.1.1838 Κοζάνη (διεθὴκη Σακελλάριου)

4.7.1838 Κοζάνη (τιμολόγια τῆς φαρμακευτικῆς ἐταιρείας Dr Daniel Wägner, Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου)

Ἰαννουάριος 1838 Κοζάνη (θάνατος, Γ)